

По физиономији вароши може се рећи да се Софија развија као велика варош. У центру вароши налазе се најбоље и највеће грађевине као : банке, државна надлештва, магацини и др. На периферији вароши, у близини фабрика, подижу се раднички станови, као што је случај код војничког арсенала, железничке станице, њеног арсенала и др. Пошто чиновници у Софији не станују у надлештвима где служе и пошто су касарне распоређене у неколико крајева вароши, то свуда има лепих чиновничких и официрских кућа и зато се Софија у свима својим деловима лепо подиже. Како су поскупела места у Софији и порасле дације, настала је знатна промена у подизању кућа : место малих једно-двоспратних кућа са пространим дворовима и баштама, које одговарају досадањој навици Бугара да живе сами у својим кућама, подижу се велике куће са три до четири спрата, мање се проширују и и повећавају, а губе се брзо баште и дворови, које до сада даваху вароши леп изглед. Зато пак Софија добија великоварошки изглед, постаје примамљива за провинцијалце, повећава се промет по улицама, запажа се се живот и енергија. У почетку варош се развијала од Севера према Истоку и Западу, што је одговарало главном правцу ветрова и поља, али у последње време почела се ширити ка Југу и ка Северу. Софија још нема свога форума, он ће се подићи после новосаграђене велике цркве Александра Невскога, када се подигну зграде новог Народног Собрања, Универзитета, Академије и др

Срећан моменат у модерном подизању Софије представља случајност, што је регулација вароши извршена у она времена, када су цене места биле ниске, те су их лако могли откупљивати. Да је у градском савету било раније добрих и увиђавних људи, данас би Софија имала потпуно сва места за поизање друштвених и државних зграда и систематском продајом своје земље имала би велики приход и уз то би могла да регулише цене места у вароши. Али на то нико није мислио ; градски савет раздавао је и продавао своје земље по ниску цену, те је сада сâм принуђен да скупо и прескупо откупљује туђа имања за своје потребе.

ПОЛОЖАЈ И ПРОШЛОСТ ГРАДА ДРАЧА

од Др. К. Жиречека, Беч.

Приморје од ушћа реке Дрима код старога града Љеша до Валоне је широка равница, са мало узвишених и сухих места. Зими, каже се, да је све од Скадра до Валоне једна бара. У старим временима су пристаништа и средишта овога предела били или ртови или ушћа великих река. Стари Јелини

из Коркире (Крфа) основали су овде две колоније, чији се сребрни новци и данас налазе свуда по Полуострву, чак и преко Дунава. Једна од ових насеобина је био *Драч*, који је вазда остао знаменити приморски град ових земаља. Друга колонија, даље на југу, нешто млађа, била је *Аполонија* „на Јонском заливу“, основана даље од мора између ушћа реке Семени, која се у старом веку звала Апсос, у средњем Девол (сада је Девол само горњи ток), и реке Војусе, старог Аоуса. Аполонија је била велик и богат град кроз неколико стодећа, али касније је, због нездравог положаја међу рекама и блатима, пропала; последњи пут се спомиње у 6. веку, у време цара Јустинијана. Од ње је остао на једној висини грчки манастир „Панагија тис Аполонијас“ (*Παναγία τῆς Απολλωνίας*), са селом Појани, у којем станују Власи (Аромуни). Види Weigand, *Die Aromunen* 1, 84 и Patsch, *Das Sandschak Berat in Albanien*, (у Бечу 1904, издање балканске комисије бечке академије). Наследник Аполоније је постао даље на југу град Авлон (*αὐλών* грчки долина, прекоп, канал), споменут већ у 2. веку после Христа код Птолемеја, данашња *Валона* са својом тврђавом, градом Канином.

Десет километара на југ од ушћа Дрима налази се ушће реке *Мат*, са селом, које се зове Брегмати. Дубровчани су 1323 год чекали, да ће краљ Стефан Урош III (краљ Дечански) доћи у Уцињ или „a la Mate“ (*Monumenta Ragusina* 1, 79). Господин Ђураћ и брат му Балша пишу Дубровчанима 1375 писмо „на брџг Мати“ (Пуцић 2, 27). Од ових река Албаније извозило се дрво, особито храстово, из шума приморских, од којих данас има само малих остатака, даље свила, уље, месо и кожа, рибе, али особито жито. Увозили су од заморја вино из Далмације, сукна, оружје и гвоздене ствари, шећер, пипер, златне израђевине, ланце, огледала и др.

Даље на југ утиче у море река *Ишми*, која долази од града Тиране, у 14.—15. столећу позната као *Isamo, Dyssatum*, са малим тргом, који је на почетку 14. века био на земљишту краља Стефана Уроша II Милутина. На ушћу су се онда градиле и лађе.

За овим ушћем долази рт *Родони* (121 м.), западни крај узвишења 200—300 метара високог. У средњем веку Родони се звао цео предео око рта, између река Ишми и Арзена. На рту су онда биле мале цркве и манастири. Већ се 1324 г. спомиње Света Анастасија (*Sancta Anastasia alli Rodoni*), на земљишту породице Топија. Крај тога је био манастир Св. Марије (*Sancta Maria de Rodono*), са латинским опатом, изгледа реда доминиканскога; црква је била лепа и богато устројена, са вртом. На јужној страни рта била је црква Св. Петра. Скендербег (Ђорђе Кастријот) је на рту саградио тврђаву, од које се још виде развалине. Дубровчани су му 1455 г. саветовали, да не гради „*oppidum ad Redonos*“, али он још 1467. водњо преписку са Млечанима о „*instauratio loci Rhodonorum*“

(Ljubić, Listine 10, 399). Сада стоји на северној страни франчевачки манастир Св. Антуна, арбанашки Шнаној, наново саграђен после потреса 1852 г.; развалина старе цркве је грађевина у романском стилу, са фрескама и грчким натписима (описује Ирреп у Гласнику бос. музеја 1901, 577). На рту има сада фор. У 14.—16. веку су „Редонези“ били на злом гласу, јер су у својим малим чапцима радо ноћу нападали мање трговачке бродове који су овуда пловили.

У питомој равници Шјак, дугачкој пет сати између рта Родони и Пали, је ушће велике реке Арзена, Харзанис (*Ἰαζώνης*) Ане Комнине, Argenta. Arzenta у списима 16.—17. века.

Земљиште града Драча је узвишење, од севера на југ дуго око 10 километара, чији се врхови дижу до 184 метара изнад мора. Ово је узвишење некада без сумње било острво у мору, касније полуострво. Сада га дели од копна велика лагуна, слано језеро, на северу и југу према мору песком затворено. Северни крај овога старог острва је рт *Пали* (39 м.), који се већ код Ане Комнине у 12. веку спомиње као Палија или Палус (*Παλλία, Πάλους*), у дубровачким споменицима 14. века као „portus Pali“, „ad Palos“. На јужном крају лежи на мору град *Драч*, Епидамнос и Диррахион старих Јелина, *Durrhachium* Римљана, у средњем веку латински *Durachium, Duracium*; арбанашки се зове Дуррес (становник Дурресак), талијански *Durazzo*, у старофранцуским споменицима *Duras*. Размери града много су се мењали кроз векове, па се и сама обала морска великим земљотресима без сумње силно променила.

О старинама ових места много су радили у време Наполеона III Французи, који су се по жељи самога цара бавили историјом Јулија Цезара, особито Heuzey. Има о томе два дела: *Mission archéologique de Macédoine par Heuzey et Dautmet, Paris 1876 г.* (са планом Драча и са сликом); *Léon Heuzey, Les opérations militaires de Jules César, étudiées sur le terrain par la mission de Macédoine. ouvrage accompagné des cartes et de vues d'après nature, Paris 1886.*

Драч су основали Јелини дорскога племена из острва Коркире, данашњег Крфа, око 625 год. пре Христа, на обали где је онда становало илирско племе Тауланта. Колонија се звала *Епидамнос*. Владала је у њој трговачка аристократија, са чиновницима које су сваке године бирали; јачи по броју глава био је пук (демос), који се је касније за своја политичка права енергично борио против градске властеле. Град је имао „акрополис“, тврђаву на висини (98 м.) која се налази на запад од данашњег Драча. Унутра у граду је било, како прича Полибије, силних врела добре воде; к њима је можда спадала садашња *fontana Civile* на западу изван садашњег града. Тукидид вели, да је овај град, велик и многољудан, основан на превлаци (*ισθμός*); Страбон, савременик цара Ав-

густа пише, да лежи на полуострву (*χερσόνησος*). Борбе између градске властеле и пука биле су један од узрока великога „пелопониског рата“ (431 г.—404 г. пре Христа), јер су ондашње велике странке у Грчкој почеле помагати овим градским странкама. Старо име Епидамнос почело се губити, па се град звао више Диррахион. Heuzeу мисли, да се акрополис на висини звала Епидамнос, доњи трговачки град на мору Диррахион. О великој трговини и о процветању општине у то доба најлепше сведочанство су сребрни новци драчки, који се налазе свуда по Албанији, Далмацији, Босни, Србији и Бугарској, па и у Хрватској, Угарској и чак у Ердељу. У 3. веку пре Христа град су узнемиравали Илири краљице Теуте, из илирског краљевства, које је имало своја средишта у Скадру, Рисну и Медуну. Једанпут, како прича Полибије, дођу Илири са својим бродовима у луку и траже воде и хране, па изађу на копно са крчазима, у којима су тајно скрили своје мачеве; изненада убију стражаре градских врата и заузму зидине, али храбри Драчани непријатеља опет протерају. Од год. 229 пре Христа град је био под заштитом римском и звао се само *Durrhachium*; име *Epidamnus* је Римљане одвише подсећало на *damnum*, штета, пропаст, погибио. Од овога града полазила је *via Egnatia*, војни пут за Солун и за цели далеки исток. Песник *Lycanus* каже да само један мали брежуљак чини, да град није острво (*exiguo debet, quod non est insula, colli*); даље каже, да у бурно време море скаче на куће и храмове а пена морска покрива стрехе. Други песник *Catullus* зове Драч „крчком Јадранскога Мора“ (*Durrachium Adriae taberna*); велики број путника био је узрок, што се овде много поштовала богиња Венера.

Драч се веома био прославио у борбама између Цезара и Помпеја, год 48. пре Христа. Помпеј је држао град, Цезар га је опсео, али је морао одступити (*Caesar, de bello civili III cap. 32—71*), па се тим бојно поље пренело у Тесалију. Кад су се грађански ратови свршили, први цар римски Август насели у Драчу римску колонију. Од овога времена почињу овдашњи римски натписи, који иду до 6. века после Христа. О величини старог Драча најбоље су сведочанство остаци градских зидина, који се деле на три појаса. Најстарији зид је био далеко на северу. Други зид средовечни данас је означен кулом епирскога деспота Теодора из 13. века. Трећи зид, из напуљског и млетачког времена, скраћен опет од Турака, ограђује данашњи мали град, који је само 600 метара дуг и 250 широк. У римско доба је имао Драч велики водовод, који је основао цар Хадриан а обновио цар Александер Север; *Vibius Sequester* каже, да је вода довођена од реке *Ullisus*, за коју Heuzeу мисли да је данашњи Арсен. У 1.—3. веку после Христа Драч је спадао у *provincia Macedonia*, чија је столица био Солун. После нове деобе провинција под владом цара Диоклеђијана постао је Драч столицом нове при-

морске провинције Epirus nova, у коју је у унутрашњости спадао Luchnidus (Охрид). Овде се рано увела вера Христова, па се спомињу и епископи. Велики земљотрес год. 345 после Христа, који се силно осећао у Риму и у Кампанији код Напуља, био је за Драч велика катастрофа. Један сувремено опис римскога царства каже, да је Драч због пакости својих становника кажњен од Бога, разорен и потопљен у дубину (in profundum submersa non comparuit, Geographi graeci minores II p. 513).

После деобе римскога царства на западно и источно осетио је Драч и буре сеобе народа. У време цара Зенона овај се предео јако допао Остроготима, па је краљ њихов Теодорих 478 заузео Драч, али само за кратко време. Убрзо су Остроготи отишли у Италију. У ова времена један Драчанин је постао цар у Цариграду, Анастас I. (491—518), наследник цара Зенона. По вестима сачуваним у речнику Суидаса, основао је цар Анастас у својој домовини разне грађевине, особито један хиподром, па је дао град утврдити троструким зидом. Можда је из тога времена зид, који се налази 7 километара на север од Драча на путу према рту Пали, 1 метар дебео, састављен од лепих византиских цигаља са вратима, која се зову *Портиа*. Овај је зид без сумње имао да брани култивирано и насељено градско земљиште. Под наследником цара Анастаса, под царем Јустином I., Драч је опет страдао од потреса, исто као Коринт, па је цар доста потрошио на обновљење града. Ове грађевине је наставио славни цар Јустинијан I.

У 7.—12. веку Драч је био главна тврђава Византинаца на Јадранском Мору, јер је туда пролазио пут у Италију. Становништво провинције или „теме“ драчке доста се променило доласком Словена на полуострво, макар да је већина у овом пределу вазда била арбанашка (илирска), са градовима грчким на југу, романским на северу, где су Скадар, Уцињ и Бар спадали још у ову тему. Лагуна се звала у 15. веку *Балџа* (блато), исто као Скадарско Језеро и као мала језера код Уциња. Сам град Драч је онда био мањи него у римско време. На север од ондашњих зидина градских отворено поље било је пуно развалина старих кућа; међу тим рушевинама био је логор Нормана, кад су 1081 држали Драч у опсади, како прича и Ана Комнина и Вилелм Апулски. Ана Комнина разликује акрополис и доњи град. Зидине градске биле су тако широке, да су четири коњаника могли горе један крај другог јахати. На овом зиду су стојале куле, 11 стопа високе. На једном врху било је у самом зиду „преторион“, стан намесника или „дукса“; по Heuzeu-у биле су то садашње зидине код села Стани на северној страни Драча, изнад такозваног Ексобазари (спољашњег пазара). Над главним вратима је стајала велика старинска статуа коњаника, о којој пише Ана Комнина и коју је још видио талијански путник Сугиасус из Анконе. Митрополиту драчкому је у старије време, изгледа

у 8.—10. веку, било потчињено 15 епископа, од Бара и Скадра до Валоне, али после 11. века били су остали само 4—У граду је по Ани становало пуно талијанских трговаца, осо. бито Млечића и Амалфитана; у папским се листинама још 1362 спомиње архидијакон Свете Марије „Malfitanogum“ у Драчу.

На историјску судбину града имало је уплив у 9. веку насеље Араба на талијанској обали у Бару у Апулији и у Таренту, док их нису Грци после 30-годишње борбе опет протерали. После су се овде разигравале борбе између царства цариградскога и царева охридских. Цар Самуил, који је био зет драчкога начелника (протевона) Јована Хрисилија, заузео је Драч (после 989) и поставио је за свога намесника Јерменина Ашота, мужа своје кћери Мирославе. О тим подробно-стима, о Агати жени Самуиловој, кћери Хрисилијевој, и о Мирослави кћери овога цара, први пут дознадосмо из рукописа хронике Јована Скилицеја, који је описао Др. Б. Прокић. Али Византинци су опет и Хрисилија и Ашота добили за себе и својом флотом заузели Драч (по хроничи Лупа протоспатара год. 1005). Напокон је последњи од царева охридских Јован Владислав погинуо код опсаде Драча год. 1017, у борби са византиским стратигом Никетом Пегонитом. Кад је царство грчко опет почело пропадати, често су се у Драчу војводе или намесници овога града прогласили царевима, па пошли одавде на Цариград: војвода Манијак 1043, Никифор Вриеније 1077, Василикије. После тога борили су се око Драча Нормани, нови господари јужне Италије, са Византинцима и њиховим савезницима Млечићима. Војвода Роберт Гвискард јавио се 1081 пред Драчем, није дигао опсаду и кад је млетачки дужд Доменико Силвије разбио норманску флоту код рта Пали, па је у пољу источно од Драча победио самога цара Алексија Комнина (18. окт. 1081). Арбанас Комискортис и Млечићи бранили су зидове, док је град напокон пао издајством једнога млетачкога властелина (14. фебр. 1082.). Али кад је Роберт умро, Византинци су опет постали господари Драча. Намесници су после били највише рођаци цара Алексија, Јован Дука, Јован Комнин, који су се борили и са Србима, краљем Бодином и великим жупаном Вуканом, после Алексије. Овај Алексије је Драч (1107—1108) са успехом бранио од нападаја Боемунда, сина Робертова, који је ударао на зидове градске с машинама, покретним кулама и подземним подкопима.

Кад су крстоносци и Млечићи узели Цариград (1204), дошао је Драч (1205.) после кратке опсаде у руке млетачке, али овај пут само на кратко време. После су владали у њему грчки деспоти епирски, који су имали своју столицу у Арти и у Јањини. На једној кули изван града чита се још поносити натпис у грчким стиховима од год. 1225, који високо хвали деспота Теодора Дуку Комнина, касније цара и таста српскога краља Стефана Радослава (снимак код Hahn-a, Alban.

Studien 1, 118, 122). Ондашње грађане драчке познајемо из неколико латинских и грчких листина. Имена су највише грчка, мање латинска, али има и словенских, као 1243 Kir (кир) Cumanus de Succoterno (од сухог трна) и породица Врана (види Miklošić et Müller, Acta graeca 3, 239 и дубровачке листине код Смичикласа Cod. dipl.).

Деспот Михаило II тражио је против никејских Грка, који су своју власт енергично ширили на полуострву, помоћ код Франака. Напуљски краљ Манфред, последњи из немачке династије Стауфа, оженио се онда са ћерком Михаиловом Јеленом и добио је као мираз Драч, Валону и Берат (1258). Кад је Манфред у борби против Карла I d'Anjou, брата францускога краља Лудвика IX Светога (1266) погинуо, Епироти су опет заузели Драч, али већ 1272 морао се град предати Карлу, који је освојио острво Крф и градове Кроју, Берат и Валону. Карло се после тога звао и краљем Албаније, господарем „regni Albaniae“. Његов „ђенерални капетан“ седео је у Драчу, где су Французи довели и католичкога архиепископа. Одмах с почетка је Драч опет силно пострадао од земљотреса у марту 1273, о чему има вести у напуљским листинама и код грчког историка Пахимера. Већ неколико дана раније чула се у ноћ као грмљавина. Сам потрес био је ноћу. Куће у тесним улицама се срушиле и засипале грађане, па се и море прелило на земљу. Само акрополис није страдала. Први дан скупили су се Арбанаси из околине, ископали многе засуте несретнике, али и пљачкали где год су могли. Одмах се јавно војвода Anselm de Chau са великом војском, па је град обновио и поново населио. По напуљским листинама, које наводи Норџ у својој историји Грчке, градило се сваке године до 1284; зидови и куле су повишене и врата окована гвожђем. Градска опћина (universitas civium terre Durachii) често је добивала привилегије краљевске. Крај капетана био је кастелан, заповедник војске, састављене од најамника. Градски чиновници имају грчка имена: кастрофилакс (чувар града), прокатимен (председник), протонтин, тесауар (благајник) са судцима (judices). Имена становника у листинама показују да је међу грађанима било Грка, Талијана, Арбанаса и нешто Словена, као на пр. један Johannes Slugubica 1344, Andreas de Migoslavo 1355 и др. Спомиње се и колонија јеврејска. Главни предмет извоза била је драчка со, од три врсте, бела, црна и мрка; возили су њу чак до Бојане и Неретве. У трговини је Драчанима велику конкуренцију чинила Валона. Било је у граду и неимара. Magister Andreas Alexi de Durachio је 1448 до 1477 градио цркве и олтане на Рабу, у Трогиру и у Спљету; податке о њему је скупио Кукуљевић у своме речнику југословенских уметника. Поред тога често су биле тужбе на Драчане да гусаре на мору, особито код рта Пали.

Анжујци су доскора почели губити земље у Албанији. Кроју, Берат и Валону узеше војске цара цариградскога па

су један пут добили у руке и сам Драч. Али већ 1296 отео га њима краљ Стефан Урош II Милутин (Starine 30, 340). Мало после тога налазимо у граду опет намеснике напуљске. Земљиште градско је било малено. Са властелом арбанашком из породице Топија, Мусаки, Згура, Матаранго и др. су напуљски капетани често имали неприлика. Анжујци су ове земље оставили једној линији своје породице, од којих су многи носили назив дуге драчкога (*dux Durachii*). Кнез Танус Топија, господар земље између река Мат и Шкумби, заробио је 1337 капетана драчкога *Guglielmo di San Severino* па га је пустио само после дугих преговора. Кад је Кроју, Берат, Валону и целу околину освојио српски цар Стефан Душан и кад су се у Напуљу Анжујци борили сами међу собом, хтели су се Драчани 1350. предати Млецима, али република ову понуду није примила. После тога је арбанашки кнез Карло Топија 1368. узео Драч. Изгубио га је још неколико пута, кад је 1372. Лудвик, дука драчки, лично дошао овамо и кад је 1379. *Robert d' Artois* Драч узео са шпањолским најамницима из Наваре. Са Топијом се борио и Балша Балшић, онда господар Валоне и Берата; 1385 пише се „милости божјом дука драчки“. Али већ су се јављали око града и Турци. Карло Топија је 1386. од страха пред Турцима нудио Драч опет Млецима. Његов тешко болесни син и наследник Ђорђе Топија, муж Војиславе, сестре Вука Бранковића, примио је млетачке војнике у тврђаву, па је још пре своје смрти уступио град републици (1392.).

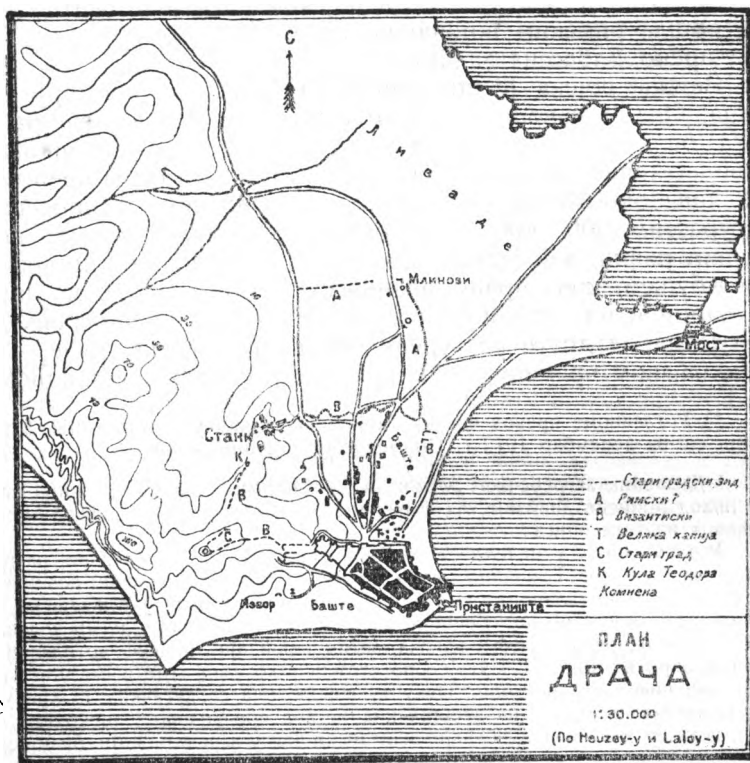
Млечићи су држали Драч од 1392 до 1501, свега 108 година. Потврдили су све старе градске привилегије и платили пензије арбанашкој властели, која је почела више становати у граду него у околини. Поред велике господе било је међу том властелом и сиромаша, који нису имали готово ништа. Намесник млетачки звао се *baiulus et capitaneus* и мењао се вазда после две године. Жеља становника је била, да Млечићи преобрате Драч у острво (*quod terra ponatur in insula*, *Ljubić 4. 291*), помоћу ровова (*fovee*) и прекопа (*cavae*). На овоме се радило још 1455. Копали су онда на северном и јужном крају лагуне да се „Балта“ споји са морем, тако да вода морска код плиме иде унутра у лагуну и код осека да опет излази напоље: „*fiant tales cavationes de marina ad Baltam. quod crescentibus aquis maritimis intrent dictam Baltam et descendentes exeant ad mare — tam a parte superiori, quam inferiori dicte Balte*“ (*Ljubić, Listine 10 50, 81*). На челу ове радње био је један млетачки инжењер (*ingeniarius*). Раднике су скупчили из Драча, Скадра, Дриваста, Љеша и других места. Друге су слали арбанашки господари, Скендербег, Аријанит, Топија; сам Топија је обећао послати 5000 људи за тај посао. Приче становника још данас кажу, како су онда галије долазиле у лагуну, па се виде још и трагови старих прокопа. У Драчу су онда биле две тврђаве, главни град или горњи град (са-

strum principale, castello di sopra), који су звали и град св. Илије (castellum Sancti Elie), са црквом и станом за кастелана и 26 стрелаца (ballistarii), и спољашњи град (castel de fora). Округ зидина су Млечићи већ 1403 смањили, јер нису нашли доста становника за страже на зидовима (reduci in minore circuitum, Ђубић 5, 10). Грађани су имали своју стару управу, са градским већем (consilium universitatis civitatis Durachii) и изабраним чиновницима, који су седели у „лужи“ (loggia). Спомиње се и градски статут, подељен у 35 глава, чији се оригинал 1398 чувао у манастиру францишканском. Цркве су биле једне латинске, друге грчке. Трговина није била незнатна; из Србије су долазили каравани са оловом и другим стварима. Али како су после смрти Скендербега (1468) Турци завладали целом околином, почео је Драч пропадати. Број становника се смањило и због „злога зрака“ или маларије, која се ширила из лагуне; до скоро су се и зидови од старине распадали. Врло се на овај очајни положај тужи опћина у писму дужду млетачкоме од 19. септембра 1500 и још више последњи баило Vinciguerra Querini у писму од 25. фебруара 1501 (Sanudo, Arkiv za povjestnicu jugoslav. 5, 139 и 6, 203). Већ 17. августа 1501 узели су Драч Турци; Млечићи су једва побегли на своје бродове.

Турци су одмах 1502 Драч опет смањили и почели унутра у граду зидати нови зид, који се још види, састављен од старих рушевина, пун комада мермера и натписа римских, византских и млетачких, надгробног камења са грбовима итд. (Sanudo, Arkiv 6, 217; слике код Heuzeu-a). У турско време је био Драч мали град, са једва 200 кућа, окружен силним зидовима, али са нездравом и сланом водом, јер је главни извор остао један пушкет изван градске стене. Лука је сасвим отворена, од западне стране ограђена плитким скалама (secca); у бурно време се лађе могу боље сакрити код рта Пали или рта Родони, него у Драчу. Цркве су Турци преобратили у џамије. Католички архиепископ није смео више становати у граду, већ у једном селу у околини, раније у Курбину, сада у Делбиништу.

Величина градског земљишта није позната; било је ту паша, винограда, њива, вртова, солила и воденица (1393, Ђубић 4, 310). Спомињу се цркве. Код св. Николе био је 1081 логор цара Алексија Комнина. Црква св. Михаила била је онда средиште битке Грка са Норманима, који су у тој цркви опколили царску гарду Варанга, састављену од скандинавских најамника; по Heuzeu-у биће да је била источно од Драча у селу Шемихољ. Код мора је била црква или манастир св. Теодора. Јулије Цезар је имао свој логор јужно од Драча на мору; место се звало у старом и средњем веку *Петра*, талијански још и данас Pietra bianca (бела скала). Средиште питоме равнине је сада градић *Тирона*, који се спомиње већ код Барлеција у историји Скендербега. Данашња Петрејла са старим

градом на Арзену налази се као *Петрула* већ код Ане Комнине. У средњем веку зове се предео између Драча и Тиране *Скурија* (Scuria) по властелској породици Скура или Згура. Нанн каже да се предео око градића Нерене још и у наше време звао Велика и Мала Манскурија, код народа Манесе. Други предео, који се у средњем веку често спомиње, била је *Хунавија*, у којој је некада био и грчки епископ (ὁ Χουναβίας). По Акрополиту је била између Драча и Мата. Један старосрпски споменик, који је издао Шафарик у својим Словенским Старицама, срањује народе са животињама; међу другима је „Арбанасин бебр“ (дабар), „Хунав зајец“ (зец). Касније је ту био латински епископ *Sanoviensis* 1310—1529, са црквом

св. Димитрија (Farlati 7, 408). Није сигурно познато, где је било седиште грчкога бискупа у *Стефанијајцима* (*Στεφανιακῶν*) исто у митрополији драчкој. У напуљско и млетачко доба био је ту латински бискуп *Stephanensis*, али његов престо био је здружен са оним у садашњем градићу Пресији (*Pressia*) између Тиране и реке Ишми и са оним у пределу *Бенда*, што је садашњи мухамедански предео Бена источно од Тиране (*episcopus Bendensis et Priscensis* 1404, *Stephanensis et Bendensis* 1418.).